

גנבי חירות: הפשט והעומק מאחורי גנבת האפיקומן

איך נולד מנהג כזה? כיצד בליל החינוך של השנה - בלילה היחידי שבו חייבים במצוות חינוך מהתורה, "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור" - מעודדים את הילדים לתחוב ידם בתוך כרית הסדר או קערת המצות של האבא ולשלוף משהו שאינו שייך להם?

ב"ה | חג הפסח | תש"פ

1. **בבא מציעא סא,ב:** 'לא תגנובו' שכתבה התורה בפרשת קדושים למה לי [לאחר שכבר נאמר 'לא תגנובו' בעשרת הדרות וכן איסורי ריבית ואונאה המלמדים שאסור להפסיד ממון הזולת]? אלא 'לא תגנובו' [לשון רבים, לאסור כל צורת גנבה]: על מנת לצער את הנגנב [ולהחזיר לון] או על מנת לשלם תשלומי כפל [כגון שרוצה לתת לו מתנה והלה לא רוצה לקחת ולכן גונב ממנו ומתחייב להחזיר כפל].

רמב"ם גניבה א,ב: אסור לגנוב דרך שחוק או על מנת להחזיר, שלא ירגיל עצמו בכך.¹

וכאן עולה תמיהה שאמורה להטריד כל אדם הגון ובעל מצפון: מנהג קהילות רבות שהילדים גונבים את האפיקומן בליל הסדר ואינם מחזירים אותו עד שמנהלים משא ומתן לקבל מתנה עבורם. פעם הילדים היו נחמדים והסתפקו בספר או בובה חדשה, אבל בימינו עלו המחירים והם אינם מתפשרים על פחות מטיסה לחוץ לארץ [אחרי שתחלוף הקורונה]...

והתמיהה הפשוטה היא איך נולד מנהג כזה? כיצד בליל החינוך של השנה - בלילה היחידי שבו חייבים במצוות חינוך מהתורה, "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור" - מעודדים את הילדים לתחוב

בתקופת השלטון הבריטי בארץ נפגשו שלושה שוטרים: יהודי, אנגלי וערבי. השוטר היהודי אמר: "כאשר מתרחשת גנבה אצלנו בתל אביב, אנו לוכדים את הגנב תוך שעתים". השוטר האנגלי אמר: "כאשר מתרחשת גנבה במחנה הצבאי שלנו בירושלים, אנו לוכדים את הגנב תוך 24 שעות".

השוטר הערבי: "כאשר מתרחשת אצלכם גנבה, אנו בשכם יודעים עליה 24 שעות לפני שקרתה..."

הדיבר השמיני בעשרת הדברות מצווה: "לא תגנובו". מדובר באיסור ברור, שאין מעשה עלוב ממנו. קשה למצוא מעשה בזוי יותר מלדחוף יד בסתר לתוך התיק של הזולת ולשלוף ממנו חפץ השייך לו.

מדובר באיסור חמור כל כך, עד שהפוסקים אוסרים לעשות אותו אפילו בצחוק!. בכאילו. לפעמים ילדים ומבוגרים מרשים לעצמם לקחת חפץ של הזולת כדי למתוח אותו ואחר כך להפתיע אותו ולהחזיר לו. למשל ילדים במסגרת מחנה קיץ עושים מעשה שובבות ואוספים בלילה נעליים של ילד אחד או את כל הנעליים של הקבוצה ומחביאים אותו בחצר. אולם הגמרא והפוסקים מדגישים כי כל לקיחת חפץ השייך לזולת והכנסתו לרשות אחרת - אסורה, כדי שלא ירגיל עצמו למעשה גנבה.

1 סיפור - שלא ירגיל עצמו: הגמרא מספרת סיפור דומה לגבי איסור שקר: אשתו של רב הייתה מצערת אותו ומגישה לו הפוך ממה שביקש. כשהיה מבקש עדישים הייתה מביאה אפונים וכשהיה מבקש אפונים הייתה מגישה עדישים. חייא בנו ראה בצערו וכשגדל ואביו שלח אותו לבקש משהו מאימו, החליף את הבקשה של האבא באוזני האימא וככה האבא קיבל בדיוק את מה שרצה.

אולם כשהאבא גילה את התרגיל, הוא הוכיח את בנו ואמר: אל תרגיל לשונך לדבר שקר.

ישנו. תניא: אמרו על רבי עקיבא שמימיו לא אמר הגיע העת לעמוד בבית המדרש ולהפסיק מלימוד התורה, חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים. בערבי פסחים בשביל תינוקות [שילכו לביתם לישון] כדי שלא ישנו [בשעת ההגדה]. ובערב יום הכפורים כדי שיאכילו את בניהם מבעוד יום.

ליל פסח הוא כולו של הילדים. זהו ליל העברת המסורת של השנה ומצוותו היא להנחיל את סיפור יציאת מצרים לדור הבא. לכן אומרת הגמרא כי בערב הפסח, וכך בסעודת ליל הסדר עצמה, עושים מעשים גדולים כדי להשאיר את הילדים ערים ומתעניינים. הטקטיקה הספציפית מתוארת בגמרא במילים "חוטפים מצה".

רש"י מביא שני פירושים:

חוטפין מצה – מגביהין את קערת הסדר בפני הילדים בשביל שיאכלו. ויש שמפרש: חוטפין מצה – אוכלין מהר [חוטפים את הסעודה כדי שהילדים יגיעו לסופה]. וזה הלשון עיקר מדמייתי הא דרבי עקיבא בהדה [שהיה מקצר את הלימודים כדי שהילדים יספיקו לישון].

לפי שני הפירושים הללו, אין לכך שום קשר למנהג גניבת האפיקומן על ידי הילדים. להיפך, מדובר במעשים אותם עושים המבוגרים עצמם כדי להחזיק את הילדים ערים.

מאיפה נולד מנהג גניבת האפיקומן מקערת הסדר? החוק יעקב, רבי יעקב ריישר, שכתב את אחד החיבורים ההלכתיים החשובים על הלכות פסח ושימש כרב בפראג לפני כ-400 שנה, מוצא לכך רמז משמעותי בפירוש הרמב"ם למנהג ה"חוטפים מצה":

רמב"ם חמץ ומצה ז,ג: צריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות' עד שישביח להם ויאמר להם כך וכך אירע כך וכך היה. וכיצד משנה? מחלק להם קליות ואגוזים ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו וחוטפין מצה זה מיד זה.

חק יעקב סימן תעב סק"ב: ואפשר שמזה נתפשט המנהג שמניחים לתינוקות במדינות אלו לחטוף האפיקומן, שעל ידי זה לא ישנו ויתעוררו לשאול".

פירוש המילים "חוטפים מצה" הוא כפשוטו: הילדים חוטפים את המצה מקערת האב וככה הם נשארים ערים כל הסדר, עד סופו. משום שזמן אכילת האפיקומן הוא לפני ברכת המזון ואז האב מגלה את הגניבה ומתחיל הליך המשא ומתן והסחיטה וכך הצלחנו להשאיר אותם נסערים כל הערב.

ידם בתוך כרית הסדר או קערת המצות של האבא ולשלוף משהו שאינו שייך להם?

נחזור ונזכיר את סדר הדברים: בתחילת סדר פסח, כשמגיעים לסימן "יחץ", האבא חוצה את המצה האמצעית לשניים. חלק אחד הוא משאיר בתוך קערת הסדר ועליו אומרים את ההגדה, כנאמר "לחם עוני" והמצה הזו היא חצויה וענייה. וחלק שני הוא טומן עד לסימן "צפון" לאחר הסעודה, ואז אוכל את פיסת המצה בתור "אפיקומן". זה כעין קינוח אחרון לאחר הסעודה, לזכר קרבן הפסח שהיה נאכל "על השובע" בסוף הסעודה.

זה אגב פירוש המילה "צפון", מלשון מוצפן ומוטמן, שכן חלק האפיקומן מוטמן עד שמגיע תורו להיאכל. ואולם כאשר מגיע עורך הסדר לשלוף את המוצפן, הוא מגלה שהצפון נעלם. הילדים עומדים מחייכים ממול ואז מתחיל המשא ומתן וסחיטה תחת הלחץ לאכול האפיקומן עד חצות...

מסופר על הגאון רבי יהונתן אייבשיץ שכבר בקטנותו התפרסם בפקחותו. פעם גנב את האפיקומן של אביו ולא נאות להחזירו עד שסחט מאביו הבטחה לקנות לו חליפה חדשה. האבא התחייב וקיבל בחזרה את האפיקומן, אבל אז חילק לכולם וסירב לתת ליהונתן, עד שימחל על ההבטחה. חיך רבי יהונתן והוציא פיסת מצה מהכיס. הוא נערך לתרגיל הזה ושמר לעצמו חתיכת אפיקומן...

השאלה היא ממתי יהודי גונב? איך מחנכים ילד יהודי לקחת מה שאינו שייך לו ועוד לקבל שכר?²

חשוב לציין בפתח השיעור: הדיון שלנו היום איננו הלכתי. ברור כי מבחינה הלכתית אפשר להתיר זאת בקלות, משום שאין כאן גניבה. גניבה פירושה לפעול נגד אדם שאינו יודע שגונבים אותו ואולם כאן זה משחק ידוע מראש שמוסכם בין כל המעורבים. האבא מטמין את האפיקומן במקום כזה שהילדים ייקחו אותו, וכאשר מגלה את הגניבה הוא יודע בדיוק מי הגנב. ולכן אפילו לדברי הרמב"ם שהובאו לעיל שאסור לגנוב דרך צחוק, הכוונה היא לגנבה אמיתית בה הגנב נחרד. אולם במקרה הזה, מדובר בסך הכול במשחק מוסכם מראש.

הדיון הוא ברמה הרעיונית והערכית: מה הביא את גדולי ישראל לעורר מנהג כזה? כיצד בליל החינוך מעורדים משהו שנתפס כמו גניבה וסחיטה... ברור שחייבת להיות לכך סיבה חשובה שהיא חלק מהותי ובלתי נפרד במסר הנפשי והרעיוני של ליל החרות הגדול.

ב. בואו נתחיל מהתחלה ונלמד את רצף המקורות שהביא להתפתחות המנהג הזה:

2. פסחים קט,א: חוטפים מצה בשביל התינוקות שלא

2 בדיחה: לאחר קום המדינה והעליה הגדולה מתימן, עבר שוטר בתל אביב וראה תימני יושב על עץ תפוזים בחצר פרטית ומקלף תפוזים לעצמו. השוטר הזדעזע ואמר: "יא אחי, שכחת מה למדנו אצל המורי 'לא תגנוב'!?"

לקח התימני עוד פלח תפוז ואמר: "כמה טוב בארץ ישראל. גם אוכלים תפוזים, גם שומעים דברי תורה..."

בא... ומכאן מנהג גנבת האפיקומן, כזכר למכה ה-11 שחטפו המצרים: מכת הגנבות בבתיהם בליל פסח.

3. מכתב סופר להגדה של פסח ד"ה יחץ: היה נוהג אבי אדוני מו"ר [החתם סופר] להתחרות את ילדיו בניו ונכדיו אם יעלה בידם לגנוב האפיקומן מתחת מראשותיו... ועתה תבין כי גניבת האפיקומן הוא זכר לנס ד'לא יחרץ כלב לשונו', דמכיון דלא נבחי כלבא באותו לילה - פרצו גנבי [לבתי המצרים].

הסבר נוסף, מבריק במיוחד מובא בספר "מנחת אליהו", שכתב הדרשן והמקובל רבי אליהו הכהן, מרבני איזמיר בתורכיה לפני כ-300 שנה: גנבת האפיקומן נועדה להזכיר את הדרך בה קיבל יעקב אבינו את הברכות בליל פסח, שהייתה באמצעות 'גנבה' והתחכמות.

פרשת תולדות מספרת על ימי ההזדקנות של יצחק אבינו, כשהוא קרא לעשו וביקש לברך אותו "בטרם אמות". רש"י מסביר את הסיבה שיצחק התעורר דווקא אז לברך את עשו, שכן היה זה בליל פסח, יום ההולדת ה-123 של יצחק אבינו, ומקובל שכאשר אדם מגיע לטווח חמש השנים מפטירת הוריו, ידאג לעצמו. וכיון ששרה נפטרה בגיל 127, לכן ביום ההולדת ה-123 שלו החל יצחק לדאוג למותו.

(המקור לכך שיצחק נולד בליל פסח: שכן אברהם הכין למלאכים שבאו לבשרו על לידת יצחק - "עוגות מצות" ומשמע שהם באו בפסח. וכיון שהבטיחו לו "כעת חיה ולשרה בן" - מסתבר שיצחק נולד בפסח).

העובדה הזו מסבירה היטב את העובדה שיצחק ביקש מעשו לצוד עבורו "שני גדיי עיזים" והרי התמיהה עצומה: וכי יהודי מבוגר, וכל שכן צדיק קדוש כיצחק, אוכל בסעודה אחת שני גדיים?! אלא היו אלו שני גדיים כנגד קרבן חגיגה וקרבן פסח. הראשון נועד עבור הסעודה עצמה והשני כקניוח לאחר הסעודה, כקרבן פסח שנאכל על השוכע.

ואז הכול מסתבך ורבקה שולחת את יעקב בבגדי עשו לקבל את הברכות כאילו הוא עשו, ולבסוף עשו נכנס עם האוכל ומבקש לשמח את יצחק ולקבל הברכות, ואולם אביו מסכם הכול במילים הכואבות: "בא אחיך במרמה וייקח ברכתך".

וכאן ישנו דבר מעניין:

בראשית כז, לה: בא אחיך במרמה ויקח ברכתך - רש"י: במרמה - בחכמה.

יצחק הצטרף באוזני עשו שאינו יכול לקחת האוכל ולברכו, משום שאחיו נהג בחכמה מחוכמת. אבל איזה "חכמה" הייתה כאן? וכי 'לרמות' את אבא בבגדי אחיו זאת חכמה?! זאת אולי 'אונאה' וגניבת דעת' אבל לא חכמה גדולה. מהי החוכמה העצומה בגללה יצחק נעול מלברך?

אותו דרשן מאיזמיר מעניק פנינה מבריקה: המילה "במרמה" היא בגימטרייה "אפיקומן" (287), שכן יעקב נתן לאביו לאכול

זה הפירוש הבסיסי של הדברים, ואולם כמובן אי אפשר להסתפק בו: הרי מדובר בצעד רדיקלי וקיצוני בכדי להשאיר אותם ערים. אפשר היה למצוא עוד דרכים להשאיר אותם סקרניים בלי להגיע לגניבה, כמו לקבוע חלוקת מתנות בסוף הסדר למי שהשתתף יפה לכל אורך הערב.

אכן בקרב קהילות הספרדים מצוי פחות מנהג גנבת האפיקומן וקראתי עדות כזו מאחד מנכדיו של הרב עובדיה יוסף: בכל סדר פסח היה הרב עובדיה מפעיל הצגה ביחד עם הנכדים. הילד היה יוצא החוצה ומתחפש לאדם מבוגר שבא מארץ רחוקה ומשאו על שכמו. האיש המבוגר נכנס לאולם הסדר והרב עובדיה שאל: "מאין בא ולאן הולך?" האיש ענה: "ממצרים לירושלים". הרב היה שואל מה יש לו על שכמו והוא כילד צעיר לא היה יודע, ואז היה הרב מתחיל ומספר על "משארותם צדורות בשמלתם על שכמם", על המצות שאיתם יצאו באמונה גדולה למדבר הגדול.

ואכן רבים חששו ממנהג גניבת האפיקומן ושללו אותו במפורש. בעל החוות יאיר, רבי יאיר בכרך, מגדולי הפוסקים באשכנז לפני 400 שנים ורב מגנצא וורמס בגרמניה, כותב בספר מקור חיים תעז: "התינוקות גונבים האפיקומן לחבב המצווה ומכל מקום יש פנים למחות ולבטל המצווה".

וכך בבתי גדולי ישראל רבים כמו בבית בריסק ובביתו של הגרש"ז אויערבאך, לא קיימו מנהג גנבת האפיקומן. וכך מעיד הרבי מליובאוויטש על הנהוג בביתם הפרטי של אדמו"ר חב"ד:

הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים (חב"ד): יש נוהגין שהתינוקות 'חוטפין' את האפיקומן (ופודין אותו מהם תמורת איזו מתנה) ... כ"ק מו"ח אדמו"ר סיפר איך שפעם 'חטפה' בתו הבכירה של אדמו"ר מהר"ש האפיקומן שלו (ואמנם) הי' זה בקטנותה, וכנראה שהי' זה מקרה יוצא מן הכלל, ואין נוהגין בחטיפת האפיקומן בבית הרב. ולהר" עיר ממרז"ל (ברכות ה) בטר גנבא גנוב וטעמא טעים [מי שגונב מהגנב נדבקת בו טעם גנבה].

ואולם בכל זאת מדובר במנהג ישראל ישן נושן, וגם הרבי מליובאוויטש מדגיש ש"אין נוהגים בזה בבית הרב" ולא שלל את עצם המנהג. ולכן אין ספק שעלינו לחפש את הקשר העמוק בין מנהג הגנבה לליל הפסח. ואדרבה, בכך שנודע ונדבר על כך נצא ידי חובת המנהג על ידי דיבור, בבחינת 'ונשלמה פרים שפתנו' וכבר לא נצטרך לגנוב האפיקומן בפועל...

ג. בספרי גדולי ישראל לדורותיהם ישנם שני טעמים נהדרים למנהג הגנבה. א. בנו של החתם סופר, רבי שמעון סופר, כותב הסבר נחמד: כשיצאו בני ישראל ממצרים בליל פסח, אפילו הכלבים הרגישו את גודל הרגע ולא נבחו. למרות שתפקיד הכלבים הוא להתריע מפני המסתובבים ברחוב באישון ליל, בכל זאת באותו לילה נאצל ש'לילה כיום יאיר', אפילו הכלבים השתתקו ביראת כבוד.

ואולם לשתיקת הכלבים היה מחיר נוסף: גנבים מצריים הדרו לבתי המצרים ורוששו אותם. שכן ברגע שהכלבים ישנם ומערכות האזעקה אינן פועלות, הפרצה קוראת לנב וגנב כשקוראים לו הוא

משני גדיי העיזים וכך יצחק ייצא ידי חובת אכילת הפסח ואינו יכול לאכול עוד ממטעמי עשו, שהרי "אין מפטירים אחר הפסח אפיקומן" – אין טועמים כלום אחר הפסח. וכיון שלא יכול לטעום ממטעמי עשו, אין לו התיישבות הדעת הגופנית להתקשר עם המציאות הגשמית ולברכו.

ולכן גונבים האפיקומן בליל פסח, כדי ללמד זכות על אבינו ולהזכיר לדורות את הדרך בה קיבל הברכות. (וללמוד מזה מוסר בעבודת ה', כפי שהארכנו בעבר בשיעורים לפרשת תולדות, שהדרך הנצחית לקבל ברכות ה' היא באמצעות התלבשות בבגדי עשו וירידה לעולם הגשמי בבגדי חול, ואכמ"ל).

מנחת אליהו פרק לד: שמעתי מפי זקן חכם שיעקב נתן ליצחק אפיקומן אחרי האכילה, וזהו כוונת הפסוק 'בא אחיך במרמה' – במרמה בגימטרייה אפיקומן (287), כדי שאם יבוא עשו אחריי לאכול, שלא יוכל עוד יצחק לטעום ממנה מאחר שכבר אכל אפיקומן.

עד כאן שני הסברים ברמת הפשט והרמז, ומכאן לרעיון חסידי מופלא שלוכד בתוכו את המהות של הלילה הזה ואת עומק הרעיון של יציאת מצרים הנצחית בכל דור. שמעתי את היסוד הגדול הזה מהמרצה החסידי רב הכישרון, הרב יוסף יצחק ג'ייקובסון, ותודתי נתונה לו.

ד. נפתח עם משל קודם (זוהר חדש עמוד נח) שכאילו נכתב בדיוק עבור השיעור הזה: פלוגת שודדים אכזרית הטילה אימתה על הבריות. הגזלנים האכזריים הללו הסתתרו בין ההרים ובכל פעם שעברה עגלה באזור, היו מתנפלים עליה, גוזלים את הרכוש ונעלמים במחילות בין ההרים. המשטרה המקומית חששה להתחיל איתם והמלך שיגר פלוגת קומנדו כדי להיאבק בהם. החיילים הנחושים ביצעו כמה תרגילי הסחה ובסופו של דבר לכדו את השודדים. המלך לא נטל סיכונים וכלא את החבורה המסוכנת בכית כלא נידח ממנו לא ברח איש מעולם.

הימים חלפו ונפש השודדים ערגה לחופש. הם לא מצאו מקום בתוך מחנה ארבע הקירות והחליטו לברוח. תמורת שוחד הגון לאחד הסוהרים קיבלו אתי חפירה ובמשך חודשים חפרו מנהרה באורך כמה קילומטרים תחת בית הכלא שתוביל אותם אל נהר סמוך. משם ייעלמו באוניה קטנה וייצאו אל החופש. הגיע הלילה הגדול והם החלו להשתלשל מבעד למנהרה ולפתע תקף הפחד את אחד מהם.

"מה יעזור לברוח? הרי יתפסו אותנו ויכפילו את עונשינו?" חבריו לעגו לו ונעלמו ואילו הוא נותר לברו.

בבוקר התפרסמה הבריחה והמלך הנסער בא בעצמו לבית הכלא לחקור את הכישלון. הוא נכנס לתא וראה את פתח המנהרה. הוא רצה לבחון אותה מקרוב וירד מתחת לאדמה. הוא פסע את כולה הלוך וחזור וכשעלה בחזרה הביט באותו שורד אחרון שנשאר שם והפטיר: "איריט, יכולת לפרוש כנפיים לחופשי כמו החברים שלך, מה נשארתי כאן?..."

המילה "מצרים" פירושה מעצורים ומגבילים. כל אחד מתמודד עם ברקסים פנימיים שבו למים אותו מלהיות מה שהוא מסוגל להיות. להשלים את החלומות העילאיים שלו ולצאת לחופשי ממאסר הגוף והנפש הבהמית. וכאן מעביר המשל רעיון כביר: אל תחכה להרמוניה פנימית. אל תבזבז זמן עד שתגיע לשכנוע מוחלט שהשינוי אפשרי, אלא קום ותברח.

כל החלטה על שינוי חייבת לבוא בכורח!, מהראש ולא מהלב. היא מוכרחת להיות כרוכה בגניבה עצמית. לגזול את עצמך מהקולות הפנימיים שחוששים לצאת לחופשי ופשוט לפרוץ. עצם המושג "שינוי" פירושו קריעת ההרגל, התנערות מכל מה שמוכר ואולם חלק מהאדם נוטה תמיד אל מה שמוכר וחושש משינויים. יתירה מכך: הרי חלק מאתנו הוא יצר הרע שלעולם לא יסכים להתעלות של קדושה, ולכן כל מהלך חיינו הוא גניבה באמצעות בריחה מהקול הפנימי שמתנגד לשינוי.

סיפור מדהים מהגמרא יכול להוות דוגמא לכך (קידושין פא): כמה נערות שוחררו מהשבי והובאו לנהרדעא. שיכנו אותן בבית רב עמרם חסידא שהוא בוודאי לא יבוא להתייחד איתן. ואולם נטלו את גרם המדרגות שהוביל אל הקומה השנייה בה שהו הנערות כדי להרחיקו מעברה. פעם חלפה אחת מהן למעלה ונפל עליה אור השמש והתעורר יצרו של רב עמרם. נטל לברו את גרם המדרגות הכבד שלא היו יכולים עשרה אנשים להיזיז אותו, ואולם כשהגיע לחצי המדרגות למעלה החל לצעוק: 'אש בבית רב עמרם'. הגיעו התלמידים ואמרו ביישת אותנו. אמר להם: מוטב שתביישו בי בעולם הזה ולא תתביישו בגללי בעולם ההוא.

עזיבת הרע אצל רב עמרם הייתה מתוך הפעלת לחץ על עצמו, מתוך צעקה ובריחה. לא הייתה בה השלמה פנימית, להיפך, יצריו של רב עמרם געשו בתאוה להישאר שם, אבל ככה יוצאים מהרע: בצעקה "אש בבית רב עמרם חסידא". אנא, יהודים רחמנים בואו ותעזרו לי להינצל מעצמי.

הרעיון הזה בולט אצל יוסף הצדיק בבריחתו מאשת פוטיפר: ידוע כי את המילה "וימאן" מעטר הטעם "שלשלת". זהו טעם נדיר שמופיע רק ארבע פעמים בכל התורה והוא נועד לתאר תופעה של "דיסוננס קוגנטיבי", של מאבק פנימי ופער בין מה שאני צריך לעשות למה שאני רוצה לעשות (ואכמ"ל). צורת הטעם שלשלת מבטא תנועת זיגזג, הלוך וחזור, כמו המתלבט ונקרע קדימה ואחורה.

הפעם הראשונה בה מופיע הטעם שלשלת הוא בבריחת לוט מסדום. המילה "ויתמהמה" מעוטרת בטעם הזה, שכן לוט נקרע בין החובה לעזוב את סדום ובין הכמיהה להישאר איפה שהתרגל ופיתח קריירה כשופט. הפעם השנייה היא אצל אליעזר עבד אברהם. הוא מבקש מהקב"ה "ויאמר הקרה נא לפני היום" (את הנערה המיועדת ליצחק) והמילה "ויאמר" היא מעוטרת בשלשלת. שכן אליעזר נקרע בין היותו "שליח" להיותו "אבא", בין הרצון להשלים את השליחות של אברהם ובין הכמיהה לחתן את יצחק עם בתו ולשם כך הוא צריך שהנערה לא תבוא והשליחות לא תצליח.

והפעם השלישית היא אצל יוסף: המילה הגורלית "וימאן" מעוטרת בשלשלת, שכן יוסף נקרע בין "דמותו של אביו" שצועקת תברח ובין היותו נער בן 17 במצרים שכל עתידו תלוי באישה הזאת. היא יכולה להיות האימא השנייה שלו שתפתח לו את הדלת להגשים

עקידת יצחק שמות שער לה: והרי ודאי אינו דרך כבוד למעלה לעשות כן אלא להוציאם ביד רמה?

ואולם התמיהה עצומה הרבה יותר: לא רק שמשה הפגין כלפי פרעה צורה של גניבת דעת³, אלא הרבה יותר: בני ישראל עצמם הצטוו להפגין מצג שווה של יציאה בדרך בריחה. הקב"ה דרש מהם לשוות ליציאה מראה היסטורי של מנוסה ובהלה, כמו בורחים ממאסר באישון ליל, כאילו מישוהו רודף אחריהם ומעכב אותם לצאת.

שמות יב,יא: וככה תאכלו אתם מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתם בחיפזון, פסח הוא לה'. **רש"י:** בחיפזון - לשון בהלה ומהירות, כמו 'יהי דוד נחפז ללכת' [בבורחו משאול], וכן 'אשר השליכו ארם בחז' פזם' [בבריחתם מהמלחמה].

בעוד שאורח החיים הוא לעבור לבגדים קלים לפני הארוחה, לפשוט את הבגדים העליונים ולהשתחרר לשבת על יד השולחן בהנאה, הקב"ה ציווה את בני ישראל לעשות את ההיפך: בערב טו בניסן, לפני מכת בכורות, אכלו את קרבן הפסח בלחץ, עם מתניים חגורים, נעליים קשורות ומקל ההליכה ביד, כמו גנב ממהר לדרך שפוחד שעוד רגע מישוהו ימנע ממנו לצאת.

יתירה מכך - וזה הדבר המדהים: זה לא נגמר באכילת הפסח שלהם, אלא עיקר מצוות ההנצחה לדורות היא בפרט הזה. איסור אכילת החמץ ואכילת המצה שבעה ימים נועדו להנציח את החיפזון והבהלה שליוו את היציאה:

שמות יב: ויאפו את הכצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ, כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. ראה טו: שבעת ימים תאכל עליו מצות כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים.

וכך פותח הרמב"ם את נוסח ההגדה של פסח שלו (וכן בהגדות נוסח מרוקו):

נוסח ההגדה לרמב"ם: ככהילו יצאנו ממצרים.

והתמיהה עצומה: הרי אף אחד לא רדף אחריהם? ובמיוחד שהתיאור הזה לא התרחש במציאות! למעשה הם לא ברחו ממצרים, אף שאכילת הפסח לפני חצות שידרה מראה של בהלה

את כל חלומותיו - תרתי משמע. ואילו אם ימאן לה, תשליך אותו לכלא לכל חייו.

וזה מה שהופך את הסיפור של יוסף לגדול כל כך, זה לא שיוסף מחק אותה, זה לא שהוא סינן את הטלפונים ממנה ומאס בה. לא ולא. חלק ממנו היה קרוע עד כדי ש"ויכוא הביתה לעשות מלאכתו עמה", ובכל זאת הוא חטף את עצמו מהכוחות השלייליים וקפץ וברח. ללמדך שכל החלטה על בריחה מהרע של מצרים, כרוכה בהפעלת לחץ, בהחלטה עוצמתית לגנוב את עצמך מעצמך.³

וכאן מגיעים אל שיאו של הרעיון כולו: האמת היא שזה לא נולד היום. לא רק אנחנו יוצאים ממצרים כגנבים בלילה, אלא אבותינו עצמם בעת היציאה הנסית ממצרים יצרו מצג שווה כאילו הם בורחים כגנבים בלילה. למרות הירד החזקה והמוראות הגדולים שהופעלו ממצרים ששברו את פרעה לחלוטין, משום מה הקב"ה גזר לייצר מצג שווה כאילו הם בורחים כגנבים בלילה.

בואו נשים לב אל הנקודות המופלאות הבאות.

בתקשורת בין משה לפרעה, משה מוליך אותו שולל. משום מה, משה אינו אומר את האמת אודות התוכניות שלו ובעצם גונב את דעתו של פרעה. החל מהפעם הראשונה שמשה עמד בפני פרעה, וכן אחר כך שוב במהלך המשא ומתן ביניהם, הוא מבקש:

4. שמות ה,ג: ויאמרו אלוקי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה'.

ואכן פרעה האמין לו. עובדה שאחרי שבני ישראל יצאו ממצרים, חזרו השלוחים ואמרו לפרעה "כי ברח העם". והפליאה ידועה: מי ברח? מה ברח? הרי פרעה עצמו התחנן שייצאו ויסירו את הנגעים והפגעים שהגיעו לשיאם במכת בכורות? מבאר שם רש"י כי פרעה סבר באמת ובתמים שהם יחזרו אחרי שלושה ימים וכשחלפו הימים והם לא הראו סימני חזרה, התעורר פרעה לקום ולהחזירם בכוח.

שמות יד,ה: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך ללב פרעה ועבדיו אל העם - רש"י: איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חזרו, באו והגידו לפרעה.

מקשה הפרשן הספרדי רבי יצחק עראמה את השאלה המתבקשת: מי צריך את זה? מדוע משה לא ייצג בגאון את אלוקי ישראל שיכול לעשות כל דבר ולהוציאם ממצרים ביציאת נצחית?

3 באותה דרך אפשר להסביר את השלשלת הרביעית המופיעה בהשגחה פרטית בפרשת השבוע, צו: התורה אומרת "וישחט ויקח משה מדמו ויתן על תנוך און אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית". זה תיאור קידוש והכנסת אהרן לעבודת המשכן ומשה שוחט את איל המילואים ומקדש מדמו על אוזן אהרן. יש לומר כי הרגע הזה סימן את השלב בו משה נפרד מהכונה ששימש בה בימי המילואים ומעביר את התפקיד לאהרן, והיה זה רגע קשה עבור משה, שרצה בדרך הטבע להתעלות לתפקיד כהן גדול. ובפרט שהיה זה עונש עבורו, על כך שהיסס ליטול התפקיד בסנה. ראו כאן: https://he.wikisource.org/wiki/%D7%91%D7%99%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%9E%D7%A9%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%AA_%D7%94%D7%98%D7%A2%D7%9D_%D7%A9%D7%9C%D7%A9%D7%9C%D7%AA

4 את זה אפשר לתרץ בפשטות: או שמשה רצה להראות למצרים עד כמה פרעה אינו מסוגל לשלוט בעצמו ולשחררם אפילו לשלושה ימים, או שרצה להעמידו בניסיון שהוא מסוגל לעמוד בו, ואכמ"ל.

אינה מייצרת תוצאה. אנשים מתפעלים ואומרים: "איזה רב מדהים" אך חוזרים הביתה ושוכחים מהן.

הרבי ענה כי מקובלנו שדברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב וכשאתה תדבר בכנות ובהתלהבות, הדברים יפעלו פעולתם. ואז הרבי הוסיף נקודה רבת משמעות: אם ברצונך לראות תוצאה מוחשית שתוכל להיווכח בה בעיניך, תשלב בסוף כל דרשה הוראה מעשית לפעולה. ואפילו אם זאת תהיה רק הוראה קטנה ומינימאלית ביחס לערכים הגדולים עליהם דברת.

הרב גוטניק חזר לאוסטרליה ובשבת הבאה התקיים אירוע חשוב בבית הכנסת. האולם היה מלא במאות אנשים, רובם כאלו שאינם פוקדים את המקום והרב גוטניק דיבר בפאתוס על מעלת השבת. בסוף הדרשה אמר כך: "אתם בטח תוהים מה תוכלו לקחת מהשיחה, הרי רבים מכם אינם שומרים שבת. ברצוני להציע רעיון שגם הקרדיוולוג שלכם יסכים עמו: אל תכניסו סיגריה לפה בשבת. גם אם בחרתם למרבה הצער ללכת למשרד בשבת, אך לפחות עשו זאת בלי סיגריה בפה".

בשבת הבאה, באמצע התפילה, נכנס אדם לבית הכנסת. זה היה אדם מבוגר ששרד את השואה ובעקבות הכאב שעבר, נטש את דרך התורה והמצוות. אפילו ביום הכיפורים לא תמיד הופיע להתפלל, אך השבוע הוא הופיע. הוא המשיך ונכח גם בשבתות הבאות, עד שהרב גוטניק ניגש ואמר: "נהדר לפגוש אותך, אך אני תוהה מה גם לך להתחיל לפקוד בקביעות את בית הכנסת?".

"הייתי כאן באותה שבת בה דיברת על המנוחה ביום השביעי והצגת את הבקשה לא לעשן בשבת. בשבת אחריה הלכתי אל המשרד לעבוד ובכדי לנקות את הראש, הדבר הראשון שעשיתי היה לשלוח את היד לעבר חפיסת הסיגריות. ואז אמרתי: רגע, הרב ביקש טובה אישית: לא לעשן בשבת. אז לא עישנתי. השפתיים החלו להציק לי ואז אמרתי: רגע, אתה לא מעשן כי שבת היום ואתה יושב במשרד?! החלטתי ללכת לבית הכנסת. זאת הייתה השבת ההיא שהופעתי באמצע התפילה. האווירה הייתה חברית ונהדרת והחלטתי לבוא גם בשבת אחריה וגם בשבת שאחריה. ומי יודע, אולי יום אחד אתחיל לעשות קידוש אחרי שאחזור מבית הכנסת..."

לצאת, אבל היציאה עצמה התנהלה ברוגע ובשלווה. הרשות לצאת ניתנה בחצות הלילה, אבל הם לא מיהרו ויצאו "בעצם היום הזה". בעלות השחר. אפילו הכלבים רבצו בשקט ולא הפריעו למיליוני אנשים לעזוב.

והקושיות עצומות: מה הצורך להנציח לדורות פרט שלא היה במציאות? ובפרט שהוא לא מכבד את היציאה, שהרי ביטויי היד החזקה הוא דווקא שייצאו כבני מלכים ששולטים במצבם?

מדובר במסר עמוק ומהפכני: אלו הם חיינו. היציאה ממצרים כרוכה תמיד בכריחה ובכהלה, בסערה פנימית האם אני עושה את הדבר הנכון. המלחמה מול הרע מתנהלת תמיד בידיים כפותות וחלק מאתנו חפץ ברע יותר מאשר בטוב. וזאת התביעה מהיהודי: לברוח, להשתיק את הספק, להתקדם בלי הסכמות ולנצח את עצמו.

הנה יסוד הרעיון הכביר בספר התנאים:

פרק לא: הנה בחינה זו היא בחינת יציאת מצרים שנאמר בה 'כי ברח העם'. ולכאורה הוא תמוה למה הייתה כזאת? וכי אילו אמרו לפרעה לשלחם חפשי לעולם לא היה מור-כרח לשלחם?! אלא מפני שהרע שבנפשות ישראל עדיין היה בתקפו בחלל השמאלי, כי לא פסקה זוהמתם עד מתן תורה, רק מגמתם וחפצם היתה לצאת נפשם האלוקית מג'לות הסטרא-אחרא היא טומאת מצרים ולדבקה בו... ולכן לעתיד כשיעביר ה' רוח הטומאה מן הארץ כתיב 'ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה'".

נתרגם את הדברים לפסים מעשיים: הדרך לברוח ממצרים היא באמצעות התמקדות באותם חלקים שיש לנו שליטה עליהם. הכריחה לחירות צריכה להתחיל בלבושים העוטפים את הנפש, בהתמקדות במעשה טוב, בדיבור טוב ומחשבה טובה - ואף שהחלק הפנימי של השכל והרגש אינו מזדהה.

אם נחבר זאת לימי הקורונה שאנו מצויים בהם: הלב מעלה פחדים, המוח מעלה ספקות אודות העתיד, אבל יהודי צריך 'להתלבש' טוב. זה הזמן להתמקד בדיבורים של אמונה, במחשבות של ביטחון ובמעשים של התקשרות לקב"ה - והבגד ינצח. החיצוניות תסחף את הפנימיות. ובעומדנו בימים ראשונים של חודש ניסן, הנה בסוף הקטע מהתניא לעיל צוטטו דברי הנביא ישעיה כי לעתיד לבוא מובטחים: "כי לא בחיפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה'". אנו מייחלים ומתחננים לגאולה פנימית ומקיפה, מושלמת בחיצוניות ובפנימיות בקרוב ממש.

נסיים בסיפור עוצמתי: הרב חיים גוטניק שימש שנים רבות כרב הצבא האוסטרלי והיה מכונה באופן לא רשמי כ"רבה הראשי של אוסטרליה". הוא היה נואם דגול שהופיע בפני קהלים רבים ומגוונים, אך פעם התלונן בפני הרבי מלבוואוויטש אודות תחושה קשה שמציקה לו: הוא נואם במקומות רבים, הוא דרש אלפי דרשות בחייו, אך מציפה אותו תחושה שהעבודה שלו חסרת תכלית. היא

כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל
ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי

ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי

להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב

השיעור המלא באתר
haravshneor.co.il